

ЮРІЙ ФЕДЬКОВИЧ ЯК МАНІФЕСТАНТ ОДЯГУ СВОЇХ КРАЯН

Лідія Ковалець

УДК 929 Федькович+391(=161.2)

У статті окреслено зміст, вияви (біографічні та художні) захоплення Ю. Федьковичем самотньою матеріально-духовною культурою своїх краян — буковинських гуцулів, зокрема їхнім одягом. Етнозберігаюча символіка народного вбрання могла розцінюватися письменником передовсім як засіб уникнення деіндивідуалізації в суспільному житті і саме тому пристрасно ним пропагувалася. Крім того, це був суто особистісний засіб декларації Ю. Федьковичем народолюбства й естетичних поглядів.

Ключові слова: Юрій Федькович, народний стрій, народолюбство, естетичне.

In the article, there is an outline of the meaning and manifestations (biographical and artistic) of Yuri Fedkovych's passion for the original material and spiritual culture of his fellow-countrymen — Bukovynian Gutsuls, in particular for their garments. The folk garments' nation-preserving symbols could be considered by the writer first and foremost as a means to avoid deindividualization in public life and that's why these symbols were ardently propagandized. In addition, it was exactly a personality means of a declaration of love of people and aesthetical views.

Keywords: Yuri Fedkovych, folk garments, love of people, aesthetical.

Знання матеріально-духовної культури буковинських гуцулів, яким володів Юрій Федькович, навряд чи може бути запозиченим із книг: воно засвоювалося з колиски, з часу перших проявів мислення. До того ж свою роль відіграла специфіка менталітету, вразливість природи, особистісна налаштованість письменника на це вдумливе, хоча й емоційне, естетичне сприйняття того, що виявилось ніби часткою його самого. Інакше кажучи, становлення Ю. Федьковича як особливого реципієнта унікальних скарбів пов'язане із суб'єктивним фактором, а не тільки із зовнішніми чинниками, які були присутніми, визначальними, але не кожного могли зробити таким палким і вмільним своїм шанувальником. За висловлюванням західноукраїнського драматурга й видавця Григорія Григорієвича (псевдонім Григорія Це-

глинського), той був «гуцулом з роду, ходу, мови, думки, звичаїв і всієї поведінки»¹. «Зелена моя Буковино, сині мої гори, холодні мої ізвори! Хіба мене рука моя забула б, щоби я вас забув. Тото лиш ви мене забули серед світа, але я вас про тото не забуду»², — проказує устами ліричного героя оповідання «Люба — згуба» надчутлива душа самого письменника.

Світ пізнаних за роки військової служби інонаціональних етносів, здається, ще дужче прив'язав Ю. Федьковича до Буковинської Гуцульщини, наснаживши переконанням у її винятковості. Свідченням цього є значною мірою творчість письменника, у якій серед багатоманіття настроїв і станів неможливо не вловити присутність тонкого відчуття краси й філософії гуцульських звичаїв та обрядів, інтер'єру гуцульської оселі, одягу,

вірувань: Буковина у прозі майстра, за Лесею Українкою, «являється завжди в дещо святковому вигляді»³. Такий вигляд Федьковичевих краян — це справді цікавий і добірний етнографічний матеріал. В оповіданні «Люба — згуба» звичайну дівчину-гуцулку змальовано як «якусь царівочку»: «така собі пишна та убрана: чоботи червоні, сорочка рантухова [тобто з тонкого полотна. — Л. К.], опинка волічкова [шерстяна заплата. — Л. К.] на ній, пояси крамські [фабричні, куповані. — Л. К.], а коралі та монества на шії! Може, на яких кількасот левів срібних»⁴. Навіяні, можливо, розгорнутими етнографічно-побутовими описами Квітчиної «Марусі», Федьковичеві описи або ж деталі-вкраплення є значно емоційнішими, ефектнішими, у них більше блиску, розкутості, акцентування на поведінці, характері, соціальному статусі та матеріальних можливостях власника строю.

«Але то все фрашки, — продовжує ліричний герой розповідь про своє сприйняття “царівочки”, — подивіться-ко ви їй у лице, най і Добошева Дзвінка сховається»⁵. Легендарна опришкова коханка, у народному розумінні, мабуть, еталон жіночої вроди, мала поступитися перед очевидними достоїнствами цієї літературної героїні. Опис незвичайної краси дівчини Федькович-прозаїк іноді доповнює, підсилює за рахунок індивідуалізації, якої досягає використанням знову ж таки специфічного матеріалу. Мов дорогоцінним скарбом опікується своєю донькою-одиначкою Федора Гинцариха з оповідання «Серце не навчити»: «Де коралі красні, де уставки мудрі, де китгар уписаний, де пояс славний — Олена все дістала»⁶.

Подібною винятковістю, вишуканістю характеризуються й предмети парубочого, чоловічого вбрання: у цьому самому творі кожен із кресаків (капелюхів) на головах двох товаришів, згодом суперників, «вартував ретельно коло яких 500 срібних, коли не більше: такого золота, пав та червінчиків було на їх! Як, бувало, зустрінешся з ними, то аж за очі вхопишся, так засіяють!»⁷. Окрім доволі часто згадуваних красної шовкової ширинки (хусточки), сардака, сорочки — як папір, тоненької, рантухової, саме кресак — із частою вказівкою на свою вартість — найбільше

захоплює Ю. Федьковича, поетизується ним як законна підстава для гордоців і справжній витвір мистецтва. Та й речі, якими послуговуються гуцули, відображають їхні таланти. Даруючи хлопцеві ширинку, дівчина її неодмінно оздоблювала, скажімо, «коциками [фарбованими вовняними нитками. — Л. К.] угорськими та леліточками [позолоченими круглими пластинками. — Л. К.] дорогими вишивала»⁸. Багатий матеріал, що трапляється в творіннях письменника, цілком підтверджує оригінальну думку польського дослідника Абгара-Солтана про те, що «коли б з Божої волі гуцульський люд зник з лиця землі, а його місце зайняло б інше плем'я, то майбутній дослідник знайшов би цих правдивих мешканців гір живими й дійовими в повістях Федьковича». І далі: «Я знаю гуцулів, і те, що описує Федькович, не є перебільшенням; те, що було б ідеалізацією в описах будь-якого іншого народу, є тільки реалізмом в гуцульських повістях Федьковича»⁹.

Наголосимо, що коли згадана увага до одягу персонажів зумовлена загалом підвищеним інтересом до нього в живому середовищі, то витoki особистісного бажання Ю. Федьковича як яскравого представника інтелігентської еліти носити суто народне вбрання мають набагато складнішу психологічну природу. Уже на першій відомій нам світлині Ю. Федьковича («парубоцькій») він — син шляхтича й попівни-гуцулки — у гуцульському строї, що його зберігав юнак на десятирічній службі в австрійській армії як святиню і принагідно демонстрував у компанії земляків¹⁰. У січні 1862 року, обговорюючи з К. Горбалем питання про свою можливу службу у Львові, Федькович-офіцер поставив ультиматум: «Бувши в цивільнім стані, лиш в сардаці та й у кресані ходити гадаю»¹¹. З гуцульського сардака Ю. Федькович узагалі одразу ж зробив своєрідний культ і не зрікся цієї своєї любові до останку («Я ж бо тебе не звержуся, / Руський мій сардаче! / Тепер аж я заспіваю, / Тепер аж заплачу, / Бо маю ся в що утерти: / Широкії поли. / Не скину тя, мій сардаче, / Ніколи, ніколи!»¹²).

Підтвердилося це, зокрема, у 1872 році, коли письменник переїхав до Львова, де працював редактором товариства «Просвіта»: «Оригіналь-

ністю строю звертав він на себе загальну увагу перехожих, скоро побачили задумане і високоінтелігентне лице поета, убраного в гуцульським сердаці коротеньким та в чорнім капелюсі з широкими крисами, який носять гуцули. При тім панталони не гуцульські, а такі, які носять всі сурдутовці. Під сердаком камізелька з годинником. В руці мав завжди писаний топоредь гуцульський»¹³. Цей перший вербальний портрет зрілого Ю. Федьковича, а також мемуарні свідчення сучасників письменника, багато дають для розуміння не тільки зовнішнього, а передовсім внутрішнього його життя, його намагання (і здатності!) у сумнівних за значущістю інтелігентських змаганнях зберегти свою внутрішню неасимільовану автономність. Різка, що впадала в око, поведінкова несхожість Ю. Федьковича з багатьма «гуртовими» людьми навіть в етнозберігаючій символіці одягу, не кажучи про творчість, була не лише маркантною семою видатної творчої особистості, але й виявом інстинкту самозбереження. Аналізуючи процес бюрократизації, І. Кон як найважливіші психологічні наслідки недарма виокремив «зростання конформізму та деіндивідуалізації на всіх рівнях суспільного життя»¹⁴. До речі, цілком по-польськи вдягався в Чернівцях Адальберт Гординський, який, можливо, і наштовхнув на аналогічний учинок, але в гуцульській інтерпретації, сина. І це щоразу була своя окрема знаково-символічна система, що містила соціально значущу інформацію: «знакові функції належать до тих стереотипів, в яких упродовж віків утілювався досвід поколінь»¹⁵.

Зауважимо, що жоден інший спеціальний вияв поведінки буковинця не згадувався сучасниками, майбутніми поколіннями, та й певною мірою не афішувався самим поетом з таким ентузіазмом, як цей. Жоден інший представник української літератури не «маніфестував зверхній вигляд свого народу» (М. Сріблянський), «національну визначеність у свідомості та побутово-звичаєву традицію» (В. Погребенник), зрештою, етнічну належність так наполегливо, послідовно й гордо, як Ю. Федькович. Утім, на ХІХ ст. припало «свідоме оживлення, акцентування, культивування етнічної своєрідності» багатьох європейських на-

родів, «одягання в національні одяжі, які загалом вийшли до того часу з практичного вжитку північних верств, для угорців, поляків, чехів або хорватів слугувало засобом вираження патріотичних настроїв»¹⁶, тоді як у Ю. Федьковича, так само, як, до речі, і в гуманного поміщика графа Л. Толстого, це був вияв передовсім їх демократизму.

Рецепція окреслюваного явища закономірно виявилася в суспільстві різноманітною і тривалою. Якщо сучасник буковинця, перекладач його прози російською М. Златовратський убачав у цій фанатичній прив'язаності до народного строю бажання «нічим не виділятися із середовища своїх простих братів»¹⁷, то окремі земляки Ю. Федьковича, які, за М. Возняком, «своєю відсталістю не мали собі рівних»¹⁸, суб'єктивно розцінювали це як бажання стати популярним¹⁹, а то й навіть депутатом²⁰, чим кинули прикру тінь на образ свого заступника: «все індивідуальне, таке, що виламується із заведеного порядку речей, викликає підозру і засудження»²¹. 1938 року М. Матіїв-Мельник зазначив, що, убравшись по-гуцульськи, Ю. Федькович «став мужиком змістом і формою, в цілому значінні слова»²², дарма, що сам висвітлив передовсім глибоку інтелігентську сутність письменника. Цікавим є те, що обговорення іноді набирало цілком несподіваної векторної зорієнтованості — аж до сумніву Ю. Андруховича, що в кептарі Ю. Федькович, «можливо, насправді ніколи не ходив, а одягав його виключно і тільки до фотографії» (у загальній «змові», таким чином, підозрювалися геть усі Федьковичеві мемуаристи, на чолі з ним самим). При цьому зазначалося: одіж могла розглядатися письменником «як суто буковинський відповідник шевченківських кожухів і смушевих шапок»²³.

І коли розглядувані поза своїми носіями «сакраментальні кожух і шапка стали, дійсно, символом українського культурного і політичного провансальства»²⁴ та значною мірою себе дискредитували, то, за Ю. Федьковичем («Skizze aus dem Huzulenleben» — «Нарис з гуцульського життя»), вишукане гуцульське вбрання є «найкраще [найкрасивіше. — Л. К.] в усій Європі після шкотського [шотландського. — Л. К.], малярського та грецького»²⁵. Отже, це було провансальство

у вищому сенсі слова, бо зафішувало і популярну тоді в Європі Гердерову ідею самобутності кожної народної культури, і естетизм смаків ще тоді маловідомого буковинсько-гуцульського племені, яке, як підказував В. Шухевич, «достроювало» своє тіло до краси природи²⁶. «Достроювання» в конкретному індивідуальному форматі, звісно, мало місткішу суть: як висловився в 1888 році Григорій Григорієвич, «під тим киптаром гуцульским біла душа кріпка, дужа, характерна, котра од хвилі вступлення на шлях народної праці до послідного віддоху ні разу не спроневірилась ідеалам народним», «той киптар гуцульський відбивався од ряс і сурдутів Головацьких, Дідицьких, Наумовичів, Кулішів, Н. Устияновичів», «в тім киптарі був не “дивак”, не “оригінал”, а *ідеал демократичної інтелігенції*»²⁷.

Загалом же етнографічно-побутова сфера народного життя була для Ю. Федьковича предметом і любові, і пізнання-вивчення, і діяльності, не кажучи вже про те, що й народнопоетична творчість — предметом активної повсякчасної уваги. Її, цю діяльність, як і діяльність іншої подібної особистості, варто сприймати й оцінювати в контексті того часу, тих ще малорозвинених на Буковині культурницьких інтересів (та дій) інтелігенції. Водночас історик і громадський діяч Мирон Кордуба в 1896 році нарікав, що «етнографія наша — се поле, досі ще заросле бур'яном. Особливо коли взяти під увагу часть народу, що замешкує Галичину й Буковину — то, крім збирання пісень, не видно жадного майже руху в тім напрямі»²⁸. Ю. Федькович, зауважимо, стояв біля витоків етнографічної науки на Буковині, для своїх сучасників він був у ній авторитетом, неперевершеним знавцем етнографічного матеріалу Гуцулії, найкращим можливим консультантом з відповідних питань. Так, громадський діяч, етнограф, автор виданого в 1896 році історико-етнографічного нарису про Буковину, Галичину, Закарпаття «Наша Родина» Григорій Купчанко в жовтні 1873 року писав Ю. Федьковичу з Відня: «Аби Ви були такі добрі і прислали мені коротеньке описане буковинських гуцулів, понеже я описував тоді Буковину (в географічних, історичних, статистичних взглядах), і о гуцулах мало що

знав сказати. Окрім того, я б потребував також образків, представляющих ношу гуцулів»²⁹.

До Ю. Федьковича як етнографа зверталися за допомогою також Яків Головацький, Мелітон Бучинський, Михайло Драгоманов, австрійський і словенський учений Франц Міклошич, австрійський письменник Карл Еміль Францоз та ін. На основі складеної буковинцем програми етнографічного опису Гуцульщини, пропонуючи Південно-Західному відділові Імператорського географічного товариства «обрати членом своїм талановитого буковинсько-руського поета й белетриста Осипа Федьковича», М. Драгоманов зазначив, що «рідко зустрічається співпадання в одній особі стількох необхідних для етнографа якостей і умов: належачи за походженням до народу, п. Федькович володіє і достатньою освітою та іноземними мовами, з яких німецькою він пише для преси; крім того, він знається на музиці настільки, що видав Збірку дитячих пісень. Більшу частину часу він живе в селі серед народу»³⁰. 23 вересня 1873 року Відділ на своєму засіданні задовольнив клопотання М. Драгоманова і цим фактично вперше офіційно визнав заслуги буковинця як етнолога.

Примітно, що свою чітку позицію Ю. Федькович висловив навіть у «Завіщанні»: «На катафалку моє тіло повинно лежати в гуцульському одязі, але не пишному! Біла сорочка, білі штани, червоні гуцульські капці і пояс. Цього буде досить /.../. Геть з усякими лентами, бантами, хусточками...»³¹. Отже, і в цій віртуальній, «посмертній» сфері власного буття письменник бажав залишатися демократично налаштованим естетом, для якого справді визначальними були закони краси та щирого народолобства. Звісно, навіть якби не було цієї засвідченої на письмі волі, культурні сили Чернівців у січні 1888 року спорядили б тіло письменника в його останню дорогу не інакше. Саме такий образ Ю. Федьковича, убраного в гуцульське, найбільше утвердився в загальній свідомості, створивши разом із писанням, тим, що стоїть за біографічним матеріалом, у тому числі мемуарним, дивовижну одностайність, якій немає аналогів. Можливо, саме в ній — один із ключів до нашого розуміння феномена письменника.

¹ Григорій Григорієвич. Осип Федькович // Зоря. – 1888. – Чис. 2. – С. 33.

² Писаня Осипа Юрія Федьковича. Перше повне і критичне видане: у 3 т. – Л., 1902. – Т. 2. – С. 24.

³ Леся Українка. Малорусские писатели на Буковине // Збір. творів: у 12 т. – К., 1977. – Т. 8. – С. 67.

⁴ Писаня Осипа Юрія Федьковича... – Т. 2. – С. 8.

⁵ Там само.

⁶ Там само. – С. 39.

⁷ Там само. – С. 35.

⁸ Там само. – С. 32.

⁹ Абгар-Солтан. Осип-Юрій Федькович – руський народний поет на Буковині // Юрій Федькович в розвідках і матеріалах. – К., 1958. – С. 135.

¹⁰ Заклинський Р. За слідами Федьковича: Записки з прогульки по Буковині // Літературно-науковий вісник. – 1905. – Т. XXXI. – С. 205–234; Т. XXXII.

¹¹ Матеріяли до життєписи Осипа Гординського-Федьковича / з першодруків і автографів зібрав, упорядкував і пояснив О. Маковей. – Л.: з друку. НТШ. – С. 33.

¹² Писаня Осипа Юрія Федьковича... – Л., 1902. – Т. 1. – С. 154.

¹³ Заклинський Р. Чи можна Федьковича Коссованом звати? (Слово в обороні правди). – Л., 1895. – С. 42.

¹⁴ Кон И. В поисках себя. Личность и ее самосознание. – М., 1984. – С. 96.

¹⁵ Махній М. М., Русинов Ю. А. Етносфера. Нариси з української етнодемографії та етнопсихології. – Чернігів, 1999. – С. 39.

¹⁶ Свирида И. И. Типы и направления национальных культурных процессов в Центральной и Юго-Восточной Европе // Культура народов Центральной и Юго-Восточной Европы XVIII–XIX вв. Типология и взаимодействие. – М., 1990. – С. 30.

¹⁷ Златовратський М. М. Оповідання Осипа Федьковича // Юрій Федькович в розвідках і матеріалах. – С. 43.

¹⁸ Возняк М. Невикористана сила. Про Юрія Федьковича // Відділ рукописів ЛННБ ім. В. Стефаника. – Ф. 29 (М. Возняка), спр. 118, с. 51.

¹⁹ Заклинський Р. За слідами Федьковича... – С. 185; Колесса О. Юрій Коссован (Осип, Домінік, Ігор Гординський де Федькович): Проба критичного розбору автобіографічних його повістей та його життєпису. – Л., 1893. – С. 85.

²⁰ Заклинський Р. За слідами Федьковича... – С. 182.

²¹ Кон И. В поисках себя. Личность и ее самосознание. – С. 87.

²² Матіїв-Мельник М. Дві креації в творах Федьковича // Дзвони. – 1938. – № 8. – С. 154.

²³ Андрухович Ю. Carpatologia cosmophilica // Буковинський журнал. – 1996. – Чис. 1. – С. 159.

²⁴ Маланюк Є. Два Шевченки // Календар-альманах «Дніпро» на переступний рік 1932. – Л., 1932. – С. 61.

²⁵ Писаня Осипа Юрія Федьковича... – Т. 2. – С. 463.

²⁶ Шухевич В. Гуцульщина / передне слово Д. Ватаманюка, вступ. ст. П. Арсенича. – Верховина, 1997. – С. 57. – (Репринтне видання 1899 р.).

²⁷ Григорій Григорієвич. Осип Федькович. – С. 34.

²⁸ Кайндль Р. Ф. Гуцули: їхнє життя, звичаї та народні перекази. – 2-ге вид, випр. і допов. – Чернівці, 2003. – С. 190.

²⁹ Матеріяли до життєписи Осипа Гординського-Федьковича. – С. 217, 218.

³⁰ Записки Юго-Западного Отдела Императорского Русского Географического общества. За 1873 год. – К.: В Типогр. Императ. Ун-та Св. Владимира, 1874. – С. 37.

³¹ Федькович Ю. Моя воля відносно мого похорону і що слід далі чинити // Юрій Федькович в розвідках і матеріалах. – С. 223.